

ZAGROŻENIE I JEGO ISTOTA. TEORIA PROBLEMU

THREAT AND ITS ESSENCE. THE THEORY OF PROBLEM

Streszczenie: W rozważaniach o problemach bezpiecznej egzystencji i rozwoju jednostki oraz jej wielokrotności, znajdującej wyraz w grupie społecznej, społeczności, narodzie, a także o takich samych problemach dotyczących państwa jako jednostki geopolitycznej, dominuje problem zagrożeń. Oznacza to (w dużym skrócie), że do trwania i rozwoju wskazanych podmiotów potrzebna jest wiedza o zagrożeniach. A skoro tak, to gromadzenie takiej wiedzy powinno opierać się na rozumieniu, czym jest zagrożenie jako takie i co jest jego istotą. W związku z dostrzeganymi rozbieżnościami w tym zakresie w artykule zawarto autorską perspektywę badania problemu semantycznego terminu zagrożenie i jego istoty.

Słowa kluczowe: *zagrożenie, istota zagrożenia, teoria zagrożenia, organizacja zażegnania zagrożeń*

Abstract: In the author's opinion problem of the threat prevails in discussing about problems of safety existence and development of the unit and also social group, community, nation, as well as the same issues for the State as a geopolitical entity. Because of that knowledge of the threats should be gathered and developed for the identified entities. And if so the accumulation of knowledge should be based on the understanding of what the threat is and what the essence of threat is. Therefore the perceived discrepancies in the article contain the author's perspective of the research problem the semantic term threats and its substance.

Keywords: *threat, essence of threat, theory of threat, eliminating threats*

*Debatowanie o zagrożeniach ... bez rozumienia
znaczenia pojęć „zagrożenie” i „istota zagrożenia”
jest mocno niekonkretne.
M.L.*

Wprowadzenie

Analiza problemów egzystencjalno-rozwojowych jednostki, grupy społecznej, społeczności, narodu, a także państwa jako zorganizowanej grupy społecznej lub jako jednostki geopolitycznej, pozwala dostrzec, że są one determinowane różnymi, także nowymi zagrożeniami. Sytuacja taka sprawia, że kwestie zagrożeń należą do wciąż

interesujących poznawczo. Metodyka gromadzenia wiedzy o nich – zdaniem autora – powinna jednak opierać się na rozumieniu, czym jest (jako takie) zagrożenie i co jest jego istotą. Rozumienie takie, zgodnie z podejściem K. Ajdukiewicza¹, powinno nie ulegać bezkrytycznemu przyjmowaniu istniejących na ten temat poglądów. Wskazując na tę kwestię, autor bierze pod uwagę istniejący w naukach zajmujących się problemami bezpieczeństwa dorobek, w którym – jego zdaniem – występują nieścisłości, m.in. o charakterze semantycznym, i które mogą wpływać na projekcję organizacji mikro- i makrosystemów zapewniających bezpieczeństwo zarówno w wymiarze personalnym, jak i instytucjonalnym. Uwzględniając powyższe, autor w niniejszym opracowaniu dążył do uzyskania pogłębionej odpowiedzi na pytanie: czym jest zagrożenie oraz czym jest jego istota?

Zaprezentowanie zaś autorskiej perspektywy badawczej tego problemu, służącej próbie wyjaśnienia wątpliwości, które zidentyfikowano podczas analizy rzeczy, stało się celem tego opracowania. W trakcie prezentacji z zastosowaniem w szczególności indukcyjno-dedukcyjnej optyki zostały wskazane – obok autorskiej konceptualizacji – reprezentatywne poglądy z literatury przedmiotu. Przyjęte podejście pozwoliło ograniczyć abstrakcyjność rozważań oraz obniżyć stopień ich aksjomatyczności. Być może nadało im również bardziej interesujący poznawczo charakter. W próbie tej autor zawarł także zamiar urealnienia teorii zagrożenia, która pozostaje nie bez znaczenia dla organizacji zaęgnywania zagrożeń².

O aktualnej teorii pojęcia „zagrożenie”

Termin „zagrożenie” należy do pojęć o społecznym charakterze i jako taki jest bardzo popularny w praktyce życia publicznego oraz w literaturze przedmiotu dotyczącej wszystkich aspektów życia jednostki i innych form zbiorowości ludzkiej (grupa społeczna, społeczność, naród, państwo jako zorganizowana grupa społeczna, a także państwo jako jednostka geopolityczna). Mimo tego, że termin ten zajmuje ważne miejsce w rzeczywistości społeczno-politycznej, gospodarczej i edukacyjno-naukowej, to wciąż nie posiada w teorii zagrożenia (a także w porządku prawnym) jednej, legalnej definicji oraz interpretacji. A to oznacza, że w tym zakresie występuje brak klarowności. Niedostatek taki może nie sprzyjać jakości teorii oraz praktycznej części tworzenia organizacji zaęgnywania zagrożeń. W myśl bowiem Kartezjańskiego ideału poznania: jasność (...)

¹ K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozofii*, Czytelnik, Warszawa 1983, s. 71.

² Niniejsze opracowanie jest częścią rezultatu pracy naukowo-badawczej nad ładem terminologicznym w naukach o bezpieczeństwie i naukach o obronności. Zawiera ono również fragmenty autorskiego opracowania monograficznego pod roboczym tytułem: *Naród i państwo w sytuacjach szczególnych zagrożeń* – maszynopis, Warszawa 2017.

Tylko to poznajemy trafnie, co rozumiemy jasno³. A skoro tak, to redukowanie niejasności znaczeniowych oraz ujednolicenia teorii zagrożenia wpisuje się w zakres działań pożądaných. Zajmowanie się wyświetlaniem problemów znaczeniowych w tej teorii uważa się za zasadne również z uwagi na ewolucję zagrożeń, która potwierdza istnienie nieprzemijającej potrzeby także naukowego rozpoznawania zagrożenia jako negatywnego, lecz podstawowego składnika rzeczywistości społecznej. Należy zaznaczyć, że dotychczas o „zagrożeniach” pisali między innymi: R. Jakubczak i in.⁴, Z. Ciekanowski⁵, E. Nowak i M. Nowak⁶, Z. Smalko⁷, R. Zięba⁸ i wielu innych ludzi nauki.

E. Nowak i M. Nowak odnosząc się do zjawiska „zagrożenie”, wskazują, że „(...) w literaturze przedmiotu traktującej o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego często pojawiają się takie pojęcia, jak: wyzwania, szanse i zagrożenia”⁹. Sytuacja taka może świadczyć, że zagrożenie w rzeczywistości społecznej nie jest zjawiskiem ani pierwotnym, ani ostatecznym. Pojawienie się bowiem zagrożenia bywa bardzo często poprzedzone identyfikacją i zdefiniowaniem jego zapowiedzi jako wyzwania zarówno co do możliwości urzeczywistnienia, jak i natężenia. Oznacza to, że zanim zagrożenie zmaterializuje się, może być traktowane jako wyzwanie, które, jak podnoszą E. Nowak i M. Nowak, rozpatrywane w systemie wartości, interesów, zamiarów i celów działania może przybrać wartość pozytywną i stać się szansą¹⁰, a więc czymś, co sprzyja pożądanemu kształtowaniu wieloaspektowych wymiarów rzeczywistości społecznej. Okoliczność taka z kolei może wpłynąć na rozwój i tworzenie nowych kierunków aktywności podmiotu, intensywności jego działania, co w konsekwencji może, i to jest podstawowym celem wyzwania, doprowadzić do zażegnania zagrożenia przed jego urzeczywistnieniem się. W sytuacjach skrajnych zagrożenie może być przyczyną powstania szkód, strat, a nawet unicestwienia egzystencji obiektu (podmiotu bądź przed-

³ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. II, *Filozofia nowożytna do roku 1830*, PWN, Warszawa 1978, s. 64.

⁴ *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów*, R. Jakubczak (red.), Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2013.

⁵ Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, [w:] *Nauki humanistyczne i społeczne na rzecz bezpieczeństwa*, www.yadda.icm.edu.pl/.../httpwww_bg_utp_edu_plartbtp2012010 (dostęp: 01.06.2017).

⁶ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2015.

⁷ Z. Smalko, *Wprowadzenie do cybernetycznej teorii zagrożeń (Introduction to Cybernetic Theory of Hazard)*, „Journal of KONBiN” 2011, no. 4 (20), [www.degruyter.com/.../\\$002fj\\$002fjok.2011.20.issue-1\\$002fv10040-012-0047-z\\$002](http://www.degruyter.com/.../$002fj$002fjok.2011.20.issue-1$002fv10040-012-0047-z$002) (dostęp: 01.06.2017).

⁸ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.

⁹ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys bezpieczeństwa narodowego*, dz. cyt., s. 39.

¹⁰ Tamże. s. 39.

miotu). Analizując przywołane podejście, obrazujące postrzeganie zagrożenia w kontekście „wyzwania”, można je uzupełnić o „ryzyko”. Warto wskazać, że niekiedy terminy „zagrożenie” i „ryzyko” są (błędnie) utożsamiane. Ryzyko pozostaje również w bliskich relacjach z wyzwaniem i szansą. Oznacza to, że wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z zagrożeniem, wyzwaniem i szansą, występuje również ryzyko. Fenomen ryzyka wiąże się, co do zasady, z negatywnymi bądź pozytywnymi skutkami podejmowanych decyzji. A skoro tak, to ma miejsce także przy decyzjach związanych z rozpatrywaniem konkretnego zagrożenia.

Przywołane pojęcia (wyzwanie, szansa, ryzyko) i ich relacje z terminem „zagrożenie” można zobrazować na przykładzie wyeksploatowanego na skutek czynnika czasu, jakości użytkowania, konserwacji itp. mostu przez rzekę. Most przed wyeksploatowaniem był ważnym elementem w komunikacji przez przeszkodę wodną i pozwalał między innymi na skrócenie czasu dotarcia na przeciwległy brzeg rzeki. Jednakże, już jako obiekt wyeksploatowany, grozi zawaleniem. Dostrzeżenie w porę problemu (zagrożenia) zawalenia się mostu i podjęcie jego naprawy bądź budowa innej, alternatywnej przeprawy może być uznane za wyzwanie. Jeżeli podjęcie takiego wyzwania będzie twórcze, to zaowocuje otwarciem nowych możliwości przeprawowych dla mieszkańców żyjących po obu stronach rzeki. O takiej sytuacji można mówić jako o szansie (szansach), a więc o pojawieniu się korzystnej, często nowej okoliczności. Podejmowanie zaś decyzji co do sposobu rozwiązania problemu może wiązać się z ryzykiem np.: budżetowym – zwłaszcza w sytuacji np. nieuwzględnienia w planie budżetowym wydatków finansowych; czasowym – w sytuacji występowania trudnych warunków technicznych; komunikacyjnym – w sytuacji wyłączenia przeprawy z użytku. Zasygnalizowaną powyżej różnicę znaczeniową pojęć „zagrożenie” i „ryzyko” można przedstawić również, opierając się na przykładzie wyeksploatowanego mostu, jako obiekt grożący zawaleniem i z tego powodu stanowiący zagrożenie np. dla osób korzystających z niego i przebywających pod nim. Natomiast z ryzykiem będziemy mieli do czynienia wówczas, gdy osoby będą świadomie podejmują próby korzystania ze zdewastowanego mostu, bowiem jego zawalenie się może spowodować u nich obrażenia lub nawet utratę życia. Innymi słowy:

„wyeksploatowany most” – most w złym stanie – może się zawalić, przez co stanowi (realne) zagrożenie, zaś świadome korzystanie z „mostu w złym stanie” nie jest zagrożeniem, lecz ryzykiem.

Z. Ciekanowski wskazuje, że „(...) **Zagrożenie najczęściej rozumie się, jako brak bezpieczeństwa**, przez co staje się niezmienną i nieuniknioną, a w niektórych przypadkach powszechną, rzeczywistością życia ludzkiego. Jednocześnie ma ono związek z bezpieczeństwem, które w ten sposób czyni zagrożenie jego podstawową kategorią”¹¹ (podkreśl. M.L.). W przytoczonym *passusie*, wyrażającym powszechny pogląd na temat zagrożenia, na uwagę i refleksję zasługują, co najmniej trzy kwestie:

- 1) *kwestia pierwsza* dotyczy podkreślonego (tłusty druk) fragmentu, który kwalifikuje się do uznania za co najmniej mocno nieprecyzyjny. Termin „zagrożenie” nie może oznaczać (teraz) brak bezpieczeństwa. Jest bowiem zapowiedzią, sygnałem, ostrzeżeniem, że realną może być sytuacja, w której – w określonych okolicznościach (była o tym mowa powyżej) – **może** nastąpić deficyt bądź brak bezpieczeństwa; a skoro tak, to kwestia ta pozwala na zrekapitulowanie jej ogólnym stwierdzeniem definiującym termin „zagrożenie”:

zagrożenie to zapowiedź (zwiastun) deficytu lub braku bezpieczeństwa

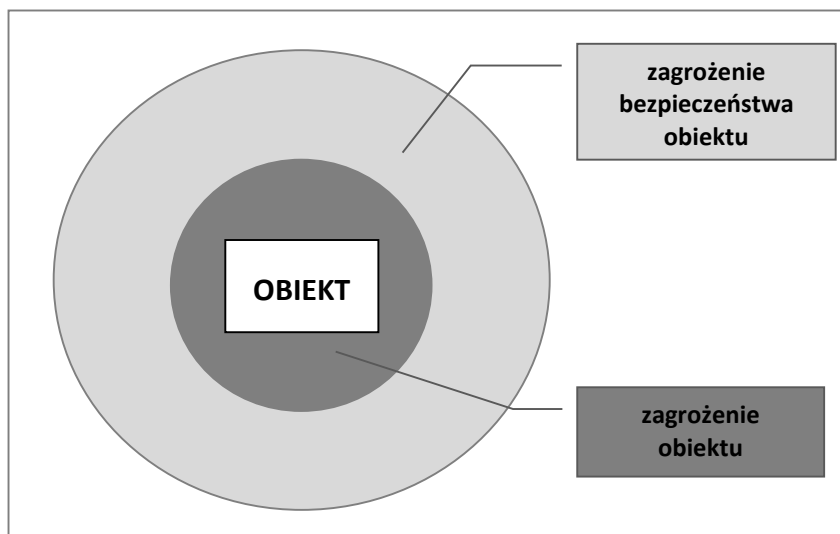
zagrożenie to zapowiedź (zwiastun) niebezpiecznej sytuacji

Warto w tym miejscu nadmienić, że samo pojęcie „zagrożenie” nie określa również charakteru (przyszłej) niebezpiecznej sytuacji. Dopiero łącznie z przydawką (wyrażoną rzeczownikiem), np.: „powódź” – „zagrożenie powodzią” (zagrożenie powodziowe), „pożar” – „zagrożenie pożarem” (zagrożenie pożarowe), „agresja” – „zagrożenie wojną” (zagrożenie zbrojne) itp. sprawia, że rozumiemy, o jakiego typu niebezpiecznej sytuacji jest mowa i która **może nastąpić** (co nam zagraża);

- 2) *kwestia druga* pozwala wskazać, że w teorii zagrożenia (podobnie jak w teorii bezpieczeństwa) konieczne jest wyodrębnienie dwóch sytuacji – rys. 1:
 - a) zagrożenie bezpieczeństwa konkretnego obiektu (podmiotu, przedmiotu)
 - b) zagrożenie (bezpośrednie) konkretnego obiektu (podmiotu, przedmiotu);
- 3) *kwestia trzecia*, to trafne wskazanie badacza na nierozłączność fenomenu „zagrożenia” z egzystencją człowieka oraz nadanie temu zjawisku kontekstu personalnego, a więc upodmiotowienie zagrożenia. Jednocześnie warto zauważyć, choć z analizowanego zapisu mniej wybrzmiewa kontekst instytucjonalny i strukturalny zagrożenia, to w rzeczywistości społecznej konteksty takie występują i pozostają

¹¹ Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń ...*, dz. cyt., (dostęp: 30.05.2017).

w relacji z bytem oraz funkcjonowaniem tak pojedynczych jednostek organizacyjnych, jak i ich zbioru – struktury państwa.

Rysunek 1. Zagrożenie bezpieczeństwa obiektu i zagrożenie obiektu

Źródło: opracowanie własne.

Nieco inne rozumienie pojęcia „zagrożenie” znajduje się w bardzo ciekawym pod względem treści podręczniku dla studentów¹². Z zaprezentowanej w nim przez zespół badaczy wykładni znaczeniowej zagrożenia płynie informacja, że badane zjawisko oznacza: „(...) splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w których **z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić** ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych – w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.”¹³ (podkreśl. M.L.). Tak opisane znaczenie pojęcia „zagrożenie” wskazuje jego podmiotowy i strukturalny charakter, który koncentruje się na jakości bytu państwa (podmiotu prawa międzynarodowego) w kontekście realnego wystąpienia zarówno niepożądanych, groźnych sytuacji i zjawisk zachodzących w jego wnętrzu, jak i wieloaspektowej przemocy zewnętrznej.

Na zakończenie odwoływania się do literaturowych przykładów naukowego rozumienia znaczenia wyrazu „zagrożenie” wypada wskazać na inną zespołową syntezę

¹² *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP...*, dz. cyt.

¹³ Tamże, s. 92.

poglądu w tym zakresie zawartą w słowniku terminów bezpieczeństwa¹⁴. Zdaniem zespołu autorów „zagrożenie” to: „(...) (ang. *threat hazards*) – **sytuacja, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia**”¹⁵ (podkreśl. M.L.). W dalszej części tej definicji znajduje się podział zagrożeń¹⁶. Przywołana definicja z kilku powodów, w tym ze względu na charakter opracowania, skłania do głębszej refleksji. O ile bowiem z wcześniejszym (zespołowym) opisem pojęcia „zagrożenie” można się zgodzić, to w przypadku tej definicji trudniej o taką zgodę, ponieważ:

- a) zagrożenie jako takie jest samo w sobie **zapowiedzią sytuacji** niepożądaną, niebezpieczną, bądź **zapowiedzią niebezpiecznego** zjawiska, stanu. A skoro tak, to twierdzenie, że zagrożenie jest sytuacją, w której **pojawia się** prawdopodobieństwo powstania **stanu niebezpiecznego**, jest pewnego rodzaju pleonazmem. Zagrożenie jest bowiem „autozapowiedzią” (ewentualnością) zmaterializowania się, wystąpienia. Zagrożenie nie jest czymś abstrakcyjnym, o czym świadczy fakt, że jest elementem rzeczywistości społecznej, przedmiotem debaty. Zagrożenie ma charakter, siłę, które podlegają szacowaniu. Zagrożenie to coś niebezpiecznego, o czym wiemy, co przewidujemy lub co nas zaskakuje. Można przyjąć więc, że:

zagrożenie to realna lub potencjalna niebezpieczna sytuacja, w której może się znaleźć konkretny obiekt w nieokreślonym czasie

- b) wskazanie „otoczenia” jako jedynego adresata „stanu niebezpiecznego” wydaje się być co najmniej niewystarczające. „Adresatem zagrożenia” bywa bowiem głównie konkretny obiekt (podmiot lub/i przedmiot). Niewątpliwie zagrożenie może negatywnie oddziaływać na coś, co znajduje się w sąsiedztwie obiektu, co jest jego otoczeniem, środowiskiem. Jednakże w pierwszej kolejności odnosi się do bezpieczeństwa danego obiektu (może być nim również otoczenie) lub bezpośrednio do bytu danego obiektu. Warto także zaznaczyć, że sytuacja groźna dla danego otoczenia nie musi być groźną dla danego obiektu (zależy w szczególności od charakteru obiektu, przestrzeni, którą on zajmuje oraz od otoczenia). A skoro tak, to:

zagrożenie dla konkretnego obiektu nie jest tożsame z zagrożeniem dla konkretnego otoczenia, tak jak zagrożenie dla danego otoczenia obiektu nie musi oznaczać zagrożenia dla danego obiektu

¹⁴ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, B. Zdrodowski (red.), AON, Warszawa 2008.

¹⁵ Tamże, s. 172.

¹⁶ Podział ten podlegał dalszemu doprecyzowaniu w innych dostępnych opracowaniach poświęconych zagrożeniom.

Przytoczone fragmenty dociekań w zakresie postrzegania, określania i definiowania, a także interpretowania terminu określającego zjawisko, jakim jest „zagrożenie”, pokazują, że termin je oznaczający jest postrzegany jednolicie wyłącznie co do negatywnego charakteru. Natomiast są zauważalne rozbieżności w definiowaniu i interpretowaniu jako takiego zagrożenia. Sytuacja taka skłania do formułowania pytań o jakość teorii zagrożenia. Pytania w tym zakresie należy uznać za ważne, bowiem dotyczą fundamentów teorii i pozostają w bezpośrednim związku z gotowością właściwych podmiotów do projektowania teoretycznych i praktycznych modeli organizacji zażegnывania zagrożeń. W reasumpcji tego fragmentu rozważań można przyjąć (kontekst podmiotowy), że:

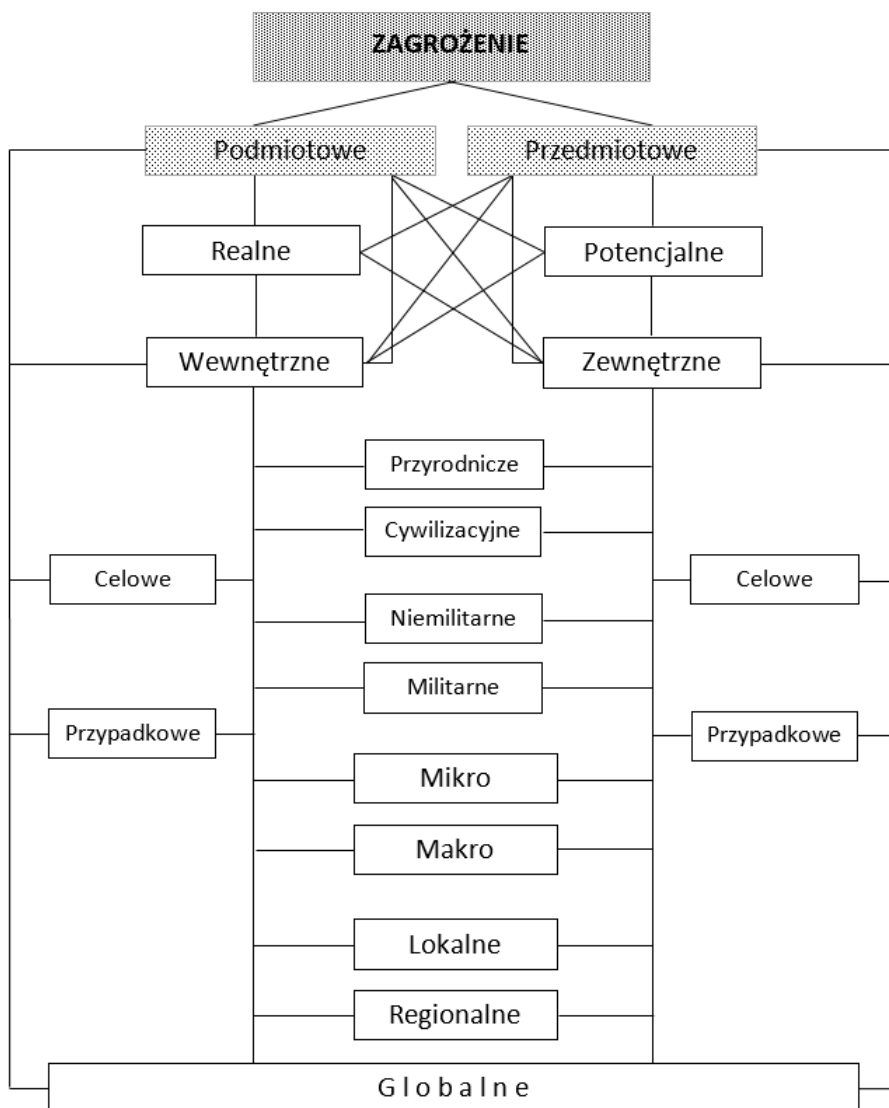
zagrożenie, poprzez swoją stałą obecność w rzeczywistości społecznej, jest głównym determinantem jej kształtu oraz kształtu procesu egzystencjalno-rozwojowego podmiotu

Analiza wykorzystanej w rozważaniach literatury przedmiotu skłania do przyjęcia kilku uogólnień związanych z pojęciem „zagrożenie”, między innymi:

- zagrożenie, choć podlega szacowaniu, to jednak jest zjawiskiem konkretnym, o konkretnie określonym i zawsze negatywnym charakterze i jest wywoływane przez różne czynniki;
- każde zagrożenie, niezależnie od czynnika wywołującego je, ma wspólną cechę – negatywny charakter;
- każde zagrożenie jest elementem konkretnej rzeczywistości społecznej;
- w każdej rzeczywistości społecznej znajduje się konkretny obiekt zajmujący konkretną przestrzeń w określonym środowisku (otoczeniu), który jest narażony na różnego rodzaju zagrożenia w nieokreślonym czasie;
- organizacja zażegnывania zagrożeń powinna odpowiadać konkretnej, lecz wielowymiarowej rzeczywistości społecznej.

Mając na uwadze rezultaty dotychczasowych dociekań, można dostrzec, że społeczna rzeczywistość nie jest stała, a jej kształt jest stymulowany przez różnorodne czynniki, w tym przez te wywołujące zagrożenia, a także przez już „uformowane” zagrożenia. Z uwagi na rolę zagrożeń w społecznej rzeczywistości można je skatalogować¹⁷ (rys. 2).

¹⁷ Podział zagrożeń nie jest niczym nowym w naukach o bezpieczeństwie, które tworzą teorię bezpieczeństwa. Wydaje się, że bardziej odpowiednimi naukami do poznawania zagrożeń byłyby nauki o zagrożeniach (także bezpieczeństwa), które tworzyłyby „teorię zagrożeń” („teoria zagrożeń bezpieczeństwa”). Teoria zagrożeń nie jest zjawiskiem obcym nauce. To nowa, rozwijająca się nauka (także techniczna – szerzej: Z. Smalko, *Wprowadzenie do cybernetycznej teorii zagrożeń...*, dz. cyt. (dostęp: 01.06.2017).

Rysunek 2. Podstawowy podział zagrożeń

Źródło: opracowanie własne.

Cel takiego zestawienia sprowadza się w szczególności do próby logicznego pogrupowania zagrożeń (z wykorzystaniem odpowiednich kryteriów) i czynników je wywołujących oraz związków pomiędzy nimi, a także ich scharakteryzowania. Uzyskane informacje w tym zakresie uprawniają do przyjęcia następujących ustaleń:

- relacje zagrożenia z obiektem pozwalają wyróżnić zagrożenie podmiotowe oraz zagrożenie przedmiotowe;

- zagrożenie podmiotowe obejmuje zbiór zagrożeń personalnych – np.: moje, twoje, jego, ich, nasze, narodu itp., oraz instytucjonalne (strukturalne) – państwowych organów, państwa, grupy państw, sojuszy itp.;
- zagrożenie przedmiotowe obejmuje zbiór zagrożeń związanych z materialnym stanem posiadania podmiotu oraz zbiór zagrożeń psychologicznych związanych ze sferą wolnościową podmiotu;
- miejsce źródła inicjacji zagrożenia pozwala wyróżnić zagrożenia wewnętrzne (zbiór wewnętrznych zagrożeń obiektu) oraz zagrożenia zewnętrzne (zbiór zagrożeń zewnętrznych obiektu);
- charakter czynnika wywołującego zagrożenie umożliwia wyodrębnienie zagrożenia przyrodniczego¹⁸ (zbiór zagrożeń wywoływanych czynnikami przyrody) oraz zagrożenia cywilizacyjnego, kulturowego (zbiory zagrożeń wywołane czynnikami ludzkim i technicznym);
- charakter niemilitarny czynnika wywołuje, co do zasady, zagrożenie (głównie) niemilitarne, natomiast militarny charakter czynnika wywołuje zagrożenia (głównie) militarne¹⁹;
- zagrożenia mogą być wywoływane różnymi czynnikami w sposób zamierzony bądź przypadkowy – w zależności od sposobu wywołania można wyróżnić zagrożenia celowe i przypadkowe;
- zagrożenia mogą być wywoływane różnymi czynnikami w sposób jawny i zakamuflowany, a więc mylący, ukrywający zamierzony sens i cel (np. „zielone ludziki”, wywoływanie niepokojów społecznych o politycznym i innym charakterze, premyt i pozyskiwanie ludzi do pracy pod pozorem pomocy uchodźcom itp.) – w zależności od sposobu i charakteru aktywności można wyróżnić zagrożenia jawne i skryte (zakamuflowane);
- zagrożenia mogą być wywoływane różnymi czynnikami oraz różnymi metodami w jednym interwale czasowym na określonej przestrzeni – zaistnienie wielu, co do liczby i charakteru, czynników wywołujących zagrożenie jednocześnie w określonej (konkretnej) przestrzeni pozwala mówić o zaistnieniu zagrożenia mieszanego – zbiór zagrożeń powstałych w tym samym czasie w konkretnej przestrzeni na skutek różnorodnych czynników;
- poziom zagrożenia pozwala wyróżnić zagrożenie w skali (na poziomie kraju, świata) mikro i makro, a także zagrożenie lokalne, regionalne, globalne.

¹⁸ W teorii spotykane jest – zamiennie – określenie „naturalne”.

¹⁹ „Głównie”, a więc „co do zasady”, jednakże zdarzają się odstępstwa od zasady. Może się zdarzyć (hipotetyczne sytuacje), że zagrożenie niemilitarne wywoła czynnik militarny i odwrotnie – np. na skutek awarii spadająca rakieta (przypadkowo) uszkadza zapórę zbiornika wodnego, w następstwie może dojść do zatopienia miejscowości; albo – na skutek pożaru lasu może dojść do zapalenia platform startowych z uzbrojonymi rakietami, które mimo zabezpieczeń, mogą samoczynnie wystartować i eksplodować na terytorium innego państwa.

W teorii przedmiotu²⁰ charakterystyka zagrożeń odbywa się według wielu kryteriów, np.: podmiotowego, przedmiotowego, miejsca źródła inicjacji (zagrożenia), środowiska, charakteru czynnika wywołującego (zagrożenie), zasięgu, skali itp. Najczęściej stosowanym do określania zagrożenia bądź zbioru zagrożeń jest jednak, jak wskazują E. Nowak i M. Nowak, kryterium przedmiotowe, które pozwala wyodrębnić zagrożenia: polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne, ekologiczne, informacyjne i terrorystyczne²¹.

Przyjęta perspektywa badawcza uprawnia do przybliżenia hipotetycznej natury zagrożenia i zaproponowania (projektującej) jego definicji:

zagrożenie to zapowiedź możliwości zaistnienia w określonych warunkach i/lub uwarunkowaniach niepożądaney (pośredniej lub/i bezpośredniej), niebezpiecznej sytuacji (zjawiska) dla konkretnego obiektu (podmiotu, przedmiotu) znajdującego się w określonym czasie w konkretnej, fizycznej przestrzeni oraz w konkretnym, fizycznym środowisku (otoczeniu)

oraz do stwierdzenia, że pojęcie „zagrożenie” nie należy do terminów abstrakcyjnych, co oznacza, że jest rozpoznawalnym pojęciem społecznym o uniwersalistyczno-kontekstowym charakterze. Uniwersalność pojęcia „zagrożenie” przejawia się tym, że obejmuje ono całą rzeczywistość podmiotowo-przedmiotową. Kontekstowy zaś charakter zagrożenia jest szczególnie doniosły i wyraża się najczęściej wspólną (ale również o cechach zbliżonych – wspólnotowych) genezą historyczną, geograficzną, kulturową, filozoficzną, a także techniczną²². Sprawia to, że zagrożenia i czynniki je wywołujące, pozostając we wzajemnych, często ścisłych relacjach, utrudniają przyjmowanie jednolitych, a tym bardziej ostatecznych definicji. Natomiast społeczny charakter zagrożeń pozwala widzieć je jako fragment rzeczywistości. Zdaniem autora, które nie jest rezultatem wyłącznie aksjomatycznego założenia, lecz zostało poprzedzone pogłębionym procesem myślowym i wynika z prakseologicznej perspektywy obserwacji rzeczywistości, na zagrożenie należy patrzeć, stosując kryterium kontekstowej konkretności. Oznacza to, że badanie zagrożenia, a także tworzenie organizacji zażegnania zagrożeń powinno się

²⁰ Do tworzenia systematyki zagrożeń często używane jest wyrażenie „zagrożenie bezpieczeństwa narodowego”, przykładowo: E. Nowak, M. Nowak, *Zarys bezpieczeństwa narodowego*, dz. cyt., s. 39-43. Autor preferuje określenie „zagrożenie bezpieczeństwa narodu i państwa”. Kwestie te zostały opisane między innymi w: M. Lutostański, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 127-155.

²¹ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys bezpieczeństwa narodowego*, dz. cyt., s. 40.

²² Genezę techniczną wyszczególniono głównie z uwagi na wyjątkowo „ekspansywny” rozkwit techniki i technologii, która w pewnym sensie mieści się w genezie kulturowej.

odbywać w kontekście konkretnego zagrożenia i zagrożonego obiektu oraz miejsca w założonym (przybliżonym, szacowanym) czasie. Z miejscem zagrożenia wiąże się konkretna przestrzeń należąca do obiektu (przez niego zajmowana) oraz konkretne otoczenie (jego środowisko bliższe i dalsze). Zakres czasowy i zasięg przestrzenny zagrożenia oraz oddziaływanie zagrożenia na konkretny podmiot lub przedmiot – na przykład: człowieka jako jednostkę, grupę społeczną, naród, czy państwo bądź na ich dobra niematerialne i materialne, np. na wolność, zdrowie, życie, majątek i inne, mogą być zmienne, co nie oznacza, że nie powinny być starannie szacowane. Zmienność oddziaływania jest warunkowana wieloma czynnikami o różnej wartości, różnym natężeniu, jakością sprawności psychofizycznej uczestników (umiejętność podejmowania trafnych decyzji i ich realizacji), stopniem zaawansowania zaangażowanej techniki, jakością układu antropotechnicznego („człowiek – maszyna”) itp.

Dociekania powyższe prowadzą między innymi do konstatacji, że konstruktywne rozważania o zagrożeniach i sposobach ich zażegnania wymagają zrozumienia tego, co jest ich istotą, a więc tym czymś zasadniczym, stałym i niezmiennym. W dostępnej literaturze przedmiotu trudno jednak wskazać *expressis verbis* odniesienie się badaczy i wyczerpujące opisanie przez nich tej kwestii. A skoro tak, to problem istoty zagrożenia zasługuje na podjęcie próby ukonkretnienia jej pojmowania.

O teorii rzeczy i jej istoty

Jako że „zagrożenie” zasługuje, by uznać je za kluczowe pojęcie „teorii zagrożenia”²³, zaś jego pojmowanie i definiowanie sprawia pewne problemy, to warto – jak się zdaje z pożytkiem zarówno dla teorii i praktyki – znać nie tylko znaczenie tego terminu, ale także wiedzieć, co stanowi jego istotę, czyli coś, co jest zasadniczym, stałym i niezmiennym w tym negatywnym zjawisku. Dociekania dotyczące tej kwestii będą prowadzone z wykorzystaniem metodologii, jaka została zastosowana do badania istoty bezpieczeństwa²⁴. Za takim podejściem – przyjęciem wspólnej metodologii badania istoty bezpieczeństwa i istoty zagrożenia – przemawia wspólnota (części) rzeczywistości społecznej. Uznając za trafny pogląd turańskiego filozofa Al-Farabiego odnoszący się do

²³ Teoria zagrożenia, nie wiedzieć z jakich powodów, została zdominowana przez „teorię bezpieczeństwa”. O zagrożeniach więc „głośno” w teorii bezpieczeństwa, która notabene byłaby zbędna, gdyby nie istniał problem zagrożeń.

²⁴ M. Lutostański, *Bezpieczeństwo i jego istota. Refleksja terminologiczna*, (maszynopis) – artykuł po recenzjach, w druku, SAN w Łodzi, 2017.

istoty rzeczy: „(...) To, co jest związane z istotą rzeczy zawiera się w jej pojęciu”²⁵, można postawić pytanie między innymi o to, czy na podstawie dotychczasowej teorii zagrożenia można zidentyfikować w zagrożeniu to coś, na które wskazuje turański filozof?

W pogłębionych rozważaniach nad tą kwestią, obok przywołanej refleksji Al-Farabiego, odwołano się także do teorii poznania T. Kotarbińskiego – „**istnieją tylko rzeczy**”²⁶ (podkreśl. M.L.) oraz do arystotelesowskiej teorii dotyczącej kategorii bytu (substancje – dobytek, mienie oraz przypadłości – cecha, stan, działanie danej substancji), a także do rozróżnianych przez tego filozofa substancji; w sensie pierwotnym i w sensie wtórnym, gdzie w „(...) sensie pierwotnym substancja jest **czymś konkretnym** – konkretną rzeczą, natomiast w sensie wtórnym jest **istotą rzeczy: «czym to coś jest»**”²⁷.

Przyjęte podejście badawcze pozwoliło sformułować schemat poglądu dotyczący (jako takiego) zagrożenia oraz (jako takiej) jego istoty. W przyjętej perspektywie badawczej autor, nie odrzucając dotychczasowego dorobku naukowego w tym zakresie, uwzględniał również opisane w literaturze poglądy m.in., obok wskazanego powyżej K. Ajdukiewicza, także A. Comte’a²⁸ czy K. Poppera²⁹, którzy zwracali uwagę, by badacz nie pozostawał biernym wobec znanych faktów, by je nieustannie rozpoznawał. Analiza problemu w takiej perspektywie badawczej doprowadziła do sformułowania pięciu, jak się zdaje podstawowych, stwierdzeń dotyczących badanej konkretnej rzeczy i jej istoty³⁰:

- każda konkretna rzecz znajduje się w określonym czasie, w określonej przestrzeni i w określonym środowisku;
- każda konkretna rzecz nie jest jednolita – składa się z wielu „konkretnych rzeczy mniejszych” (części, elementów);
- zbiór konkretnych rzeczy mniejszych tworzy „konkretną rzecz większą”;
- konkretne rzeczy mniejsze (składniki konkretnej rzeczy większej), tworząc konkretną rzecz większą (zbiór konkretnych rzeczy mniejszych), pozostają we wzajemnych, określonych związkach zależnościowych właściwych danej rzeczy (związkach fizycznych innych – niezależnych od uwarunkowań zewnętrznych, łączących różne wartości);

²⁵ B. Dąbkowski, *Filozofia jako mądrość*, Flos Carmeli Sp. z o.o., Poznań 2008, s. 58, za: <https://books.google.pl/books?id=oFapHhzRYCcC&pg> (dostęp: 09.01.2017).

²⁶ Zgodnie z teorią poznania T. Kotarbińskiego istnieją tylko rzeczy.

²⁷ B. Dąbkowski, *Filozofia jako mądrość...*, dz. cyt.

²⁸ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii...*, dz. cyt., s. 19-20.

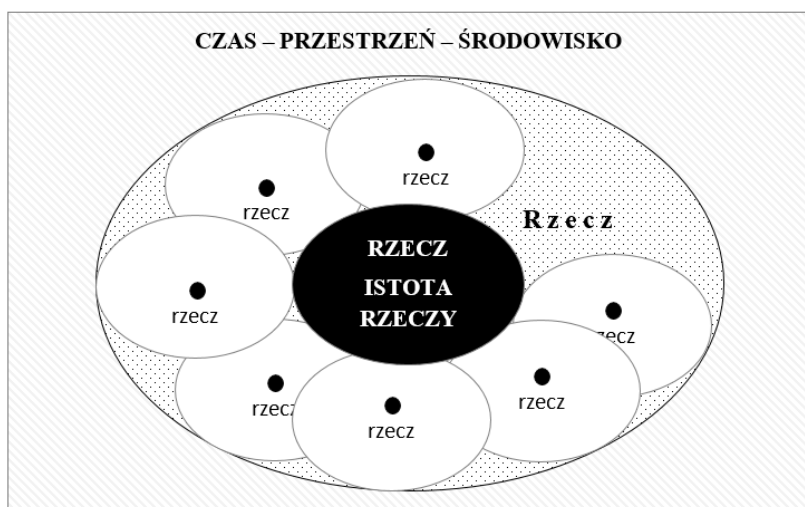
²⁹ Za: M. Heller, J. Życiński, *Pasja wiedzy*, Petrus, Kraków 2011, s. 60.

³⁰ M. Lutostański, *Bezpieczeństwo i jego istota...*, dz. cyt. (maszynopis).

- każda konkretna rzecz (większa i mniejsza) istnieje dzięki pewnemu „czemuś”, które składając się na daną rzecz, jest jednocześnie dla niej czymś zasadniczym (elementem stanowiącym centrum, osnowę tej rzeczy).

Przyjęte w dotychczasowych rozważaniach ustalenia pozwalają na konstatację (rys. 3)³¹:

Każda konkretna rzecz „większa” będąca całością rzeczy, i każda konkretna rzecz „mniejsza” składająca się na konkretną rzecz „większą”, posiada coś, co jest dla niej zasadnicze. To coś zasadniczego można określić istotą danej rzeczy.

● – istota danej rzeczy

Rysunek 3. Rzecz i jej istota

Źródło: opracowano na podstawie: M. Lutostański, *Naród i państwo w sytuacjach szczególnych zagrożeń* – roboczy tytuł opracowania monograficznego, maszynopis, Warszawa 2017.

O teorii rzeczy i jej istoty jako narzędziu do rozpoznania zagrożenia i jego istoty

Prowadzone wyżej rozważania i podjęte ustalenia pozwalają posłużyć się teorią rzeczy, by sformułować nasuwające stwierdzenia:

zagrożenie jest konkretną i rzeczywistą rzeczą w konkretnym fragmencie rzeczywistości zawsze przynależną do konkretnego, rzeczywistego obiektu (podmiotu, przedmiotu)

zagrożenie, jako rzecz konkretna i rzeczywista, jest mierzalne

³¹ Tamże.

Wskazując na mierzalność zagrożenia, konieczne należy dodać, iż o ile zagrożenie jako takie jest trudne do zmierzenia, to *poziom zagrożenia*, a także *istota zagrożenia* mogą być sprawdzalne empirycznie, zwłaszcza **w kontekście jakości życia i funkcjonowania konkretnego podmiotu** w konkretnej przestrzeni i w określonym czasie³².

Można przyjąć, że podobnie jak w przypadku dociekań dotyczących (jako takiej) konkretnej rzeczy i jej istoty, przedstawia się kwestia (jako takiego) zagrożenia i jego istoty postrzegane w kontekście wielowymiarowym (wojskowym, politycznym, ekonomicznym, społecznym i środowiskowym)³³. Jeżeli się zważy, że wszelkie zjawiska, jakie zachodzą w dowolnym czasie, o dowolnym natężeniu i skali – niezależnie od kontekstu – tworzą określoną rzeczywistość zawsze o określonym zasięgu, to rzeczywistość ta nie jest zawieszona w próżni, lecz „dzieje się” w określonym miejscu – w określonej, rzeczywistej, fizycznej przestrzeni³⁴.

Uwzględniając dotychczasowe rozważania i poczynione w ich toku ustalenia, można przedstawić dwa (a i b) równorzędne (alternatywne) uogólnione określenia (jako takiego) zagrożenia (rys. 4), które warto poprzedzić konstatacją podkreślającą podmiotowość zagrożenia:

***zagrożenie** każdego przedmiotu jest (w konsekwencji) zagrożeniem podmiotu, do którego przedmiot taki przynależy i któremu służy*

a)

***zagrożenie** oznacza możliwość wystąpienia niebezpieczeństwa zwróconego ku określonemu podmiotowi zajmującemu (zawsze) określoną, rzeczywistą, fizyczną przestrzeń konieczną do życia i funkcjonowania (istnienia i rozwoju) danego podmiotu w określonym czasie*

b)

***zagrożenie** oznacza możliwość utraty przez określony podmiot w określonej, rzeczywistej, fizycznej przestrzeni w nieokreślonym czasie warunków koniecznych do jego życia i funkcjonowania (istnienia i rozwoju)*

³² Ogólnym czynnikiem wskazującym na występowania zagrożenia bądź skutków z nim związanych może być jakość egzystencjalna i rozwojowa (komfort życia i rozwoju) człowieka jako jednostki, społeczności, a także narodu i państwa itp., wyrażająca się między innymi: w rodzajach i skali popełnionych czynów niedozwolonych, przestępstw, w relacjach społecznych w kraju i w przestrzeni międzynarodowej na różnych płaszczyznach, a także w jakości niemilitarnego oraz militarnego systemu przeciwdziałania i zwalczania skutków niebezpiecznych zjawisk.

³³ Pięć wymiarów bezpieczeństwa preferowanych przez Barry Buzana, za: R. Wróblewski, *Od nauk wojсковych do nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, W. Kitler, T. Kośmider (red.), Difin, Warszawa 2015, s. 20.

³⁴ Należy zaznaczyć, że wolna od zagrożeń przestrzeń może być określana również jako występowanie wolnych od zagrożeń warunków.

Rysunek 4. Zagrożenie i jego warunki

Źródło: opracowano na podstawie: M. Lutostański, *Naród i państwo w sytuacjach szczególnych zagrożeń – roboczy tytuł opracowania monograficznego, maszynopis*, Warszawa 2017.

Powyższe ustalenia pozwalają również na sformułowanie następujących uogólnień:

- zagrożenie, postrzegane ogólnie (zagrożenie jako takie), to negatywne zjawisko dotyczące konkretnego podmiotu, czasu i miejsca (rzeczywistej, fizycznej przestrzeni), które może być wywoływane przez wiele czynników wewnętrznych (warunków) i zewnętrznych (uwarunkowań);
- zagrożenie jest zbiorem warunków wewnętrznych, który pozostając we wzajemnych związkach zależnościowych niezależnych od zbioru uwarunkowań zewnętrznych, jest zdolny do zainicjowania negatywnego oddziaływania na konkretny podmiot żyjący lub funkcjonujący³⁵ w określonym czasie, w konkretnej przestrzeni wydzielonej w konkretnym środowisku;
- warunkiem zasadniczym zagrożenia konkretnego podmiotu jest brak dla niego wolnej od zagrożeń rzeczywistej, fizycznej przestrzeni w określonym środowisku w hipotetycznym czasie (czas podlega szacowaniu).

Konsekwencją dotychczasowych dociekań może być następująca konstatacja w postaci projektującej definicji pojęcia (jako takiej) „istoty zagrożenia”:

³⁵ W odniesieniu do osoby zamiast określenia „funkcjonuje” określenie „żyje” (poprawniej).

istota zagrożenia to brak obiektywnie wolnej od zagrożeń rzeczywistej, fizycznej przestrzeni jako zasadniczy i niezbędny warunek do utrudniania bądź uniemożliwienia życia i/lub funkcjonowania (istnienia i rozwoju) określonego podmiotu w nieokreślonym czasie

Zakończenie

Podjęte w opracowaniu rozważania potwierdziły istnienie w teorii przedmiotu problemu niejednolitego postrzegania zjawiska „zagrożenie” i jego konstytutywnej części – „istoty zagrożenia”. Można przyjąć, że sytuacja taka utrudnia debatowanie nad zagrożeniami i organizację zażegnania zagrożeń.

Przyjęta perspektywa badawcza pozwoliła zaprezentować autorską koncepcję postrzegania zagrożenia i jego istoty. Zagrożenie jako zjawisko społeczne o zawsze negatywnym charakterze jest związane z konkretnym podmiotem zajmującym w konkretnym czasie konkretną, fizyczną przestrzeń niezbędną do jego funkcjonowania. Trudniej natomiast określić czas, kiedy ono może wystąpić. Fundamentalną częścią (istotą) zagrożenia jest możliwość wystąpienia (w hipotetycznym czasie) braku obiektywnie wolnej od zagrożeń fizycznej przestrzeni, którą uznaje się za niezbędną do życia/funkcjonowania danego podmiotu.

Rozważania dowodzą także istnienia potrzeby zgłębiania teoretycznych problemów zagrożenia. Od ich rozpoznania bowiem zależy efektywność komunikacji oraz „praktycznego działania” organizacji zażegnania zagrożeń.

Bibliografia

Ajdukiewicz K., *Zagadnienia i kierunki filozofii*, Czytelnik, Warszawa 1983.

Ciekanowski Z., *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, [w:] *Nauki humanistyczne i społeczne na rzecz bezpieczeństwa*, www.yadda.icm.edu.pl/.../httpwww_bg_ utp_edu_plartbtp2012010.

Dąbkowski B., *Filozofia jako mądrość*, Flos Carmeli Sp. z o.o., Poznań 2008.

Heller M., Życkiński J., *Pasja wiedzy*, Petrus, Kraków 2011.

Lutostański M., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014.

Lutostański M., *Naród i państwo w sytuacjach szczególnych zagrożeń – maszynopis*, Warszawa 2017.

Lutostański M., *Bezpieczeństwo i jego istota. Refleksja terminologiczna*, artykuł w druku, SAN w Łodzi, 2017.

Nowak E., Nowak M., *Zarys bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2015.

Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów, R. Jakubczak (red.), Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2013.

Smalko Z., *Wprowadzenie do cybernetycznej teorii zagrożeń*, *Introduction to Cybernetic Theory of Hazard*, „Journal of KONBiN” 2011, no. 4 (20), [www.degruyter.com/.../\\$002fj\\$002fjok.2011.20.issue-1\\$002fv10040-012-0047-z\\$002f](http://www.degruyter.com/.../$002fj$002fjok.2011.20.issue-1$002fv10040-012-0047-z$002f).

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, B. Zdrodowski (red.) AON, Warszawa 2008.

Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. II, *Filozofia nowożytna do roku 1830*, PWN, Warszawa 1978.

Wróblewski R., *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, W. Kitler, T. Kośmider (red.), Difin, Warszawa 2015.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.